

คำนำ

เอกสารวิชา **ภูมิวิทยา** นี้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องเนื่องกันกับเรื่องวิถีจิต การไปเกิดมาเกิด และเรื่องกรรมวิทยา เป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก ผู้เขียนจึงจัดทำเป็น ๒ เล่ม คือ

เล่มที่ ๑ มุ่งเน้นให้นักศึกษามีความรู้เกี่ยวกับภาพรวมตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ของธาตุธรรม โครงสร้างของโลกธาตุแต่ละอย่าง และการแตกทำลายและการเกิดขึ้นใหม่ของจักรวาลทั้งหลาย

เล่มที่ ๒ มุ่งให้นักศึกษามีความรู้เกี่ยวกับเรื่องภูมิหรือโอกาสโลกอันเป็นที่เกิดและอยู่อาศัยของสัตว์โลกทั้งหลายคือ อบายสัตร์ มนุษย์ เทวดา พรหมทุกชั้น ศึกษาความเป็นอยู่ของสรรพสัตว์เหล่านั้น ว่ามีความเป็นมาอย่างไร เมื่อมีความรู้ความเข้าใจแล้วจะได้เลือกออกแบบชีวิตให้กับตนเองได้อย่างถูกต้อง

วิชา ภูมิวิทยานี้ ได้ใช้หนังสืออภิธัมมัตถสังคหะมาเป็นเค้าโครงของเนื้อหา ส่วนรายละเอียดเพิ่มเติม ได้นำมาจากพระไตรปิฎกบ้าง อรรถกถาบ้าง ตลอดจนคัมภีร์หรือตำราของท่านอาจารย์ยุคใหม่หลายท่านที่อธิบายขยายความ และจัดทำภาพประกอบให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น ส่วนภาคปฏิบัติเสริม ได้นำมาจากคำสอนของพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ผู้ค้นพบวิชชาธรรมกาย ซึ่งคณะผู้จัดทำเห็นว่าง่ายต่อการนำไปปฏิบัติของนักศึกษา จะทำให้วิชานี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

การจัดทำเอกสารประจำวิชานี้ แม้จะมีการตรวจทานและตรวจแก้ไขปรับปรุงเนื้อหาหลายครั้ง แต่ก็อาจจะมีสิ่งที่ยังไม่สมบูรณ์ จึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หากท่านผู้อ่านแล้วได้พบข้อผิดพลาดด้านใดก็ตาม ขอได้โปรดให้ข้อเสนอแนะ เพื่อเป็นข้อมูลให้การปรับปรุงพัฒนาเนื้อหาให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป และคณะผู้จัดทำต้องขอขอบพระคุณและอนุโมทนาบุญกับท่านเจ้าของตำราหรือบทความตามที่ระบุไว้ในบรรณานุกรมท้ายเล่มหรือมิได้ระบุก็ตาม ที่คณะผู้จัดทำได้อ่านตำราหรือบทความของท่านนำมาประมวลเป็นความรู้ไว้ในเอกสารชุดนี้ด้วย

คณะผู้จัดทำหลักสูตรธรรมศึกษา

สำนักเรียนพระอภิธรรม วัดพระธรรมกาย

พฤษภาคม ๒๕๖๓

อักษรย่อชื่อคัมภีร์

(พระไตรปิฎก เล่ม/ข้อ/หน้า) , อรรถกถาและฎีกา เล่ม/หน้า)

คัมภีร์ที่ใช้อ้างอิงในที่นี้ใช้ พระไตรปิฎกที่มีอรรถกถาอยู่รวมเล่มเดียวกัน ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย (มก.) เล่มแปลภาษาไทย ตัวย่อจะมีเพียง เล่ม/หน้า หากมีอรรถกถาด้วยก็จะเพิ่มตัว **อ.** ต่อด้วย หากเป็นฉบับภาษาไทยหรือบาลีก็จะวงเล็บด้วย แล้วจึงตามด้วยเล่ม/ข้อ/หน้า ตัวอย่างเช่น **วิ.มหาวิ.(บาลี)** ถ้ามีอรรถกถาก็จะเป็น **วิ.มหาวิ.อ.(ไทย)** หมายถึง **วินัยปิฎก มหาวิภังค์ อรรถกถา สมันตปาสาทิกา** ฉบับแปลภาษาไทย

หากใช้คัมภีร์อื่นนอกจากฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ก็จะระบุที่มาให้ชัดเจนเฉพาะเล่มไป เช่น สารตถ.(ฎีกาวินัย) 1/23 หมายถึง ฎีกาพระวินัย ชื่อสารตถที่ปณี

พระวินัยปิฎก

วิ.มหาวิ.	วินัยปิฎก มหาวิภังค์
วิ.ภิกขุณี.	วินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังค์
วิ.มหา.	วินัยปิฎก มหาวรรค
วิ.จุฬ.	วินัยปิฎก จุฬวรรค
วิ.ป.	วินัยปิฎก ปริวารวรรค

ชื่อย่อตัวหน้าพระวินัยคือ วิ. บางแห่งใช้ วินย. พระวินัยมีอรรถกถาชื่อ สมันตปาสาทิกา

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค
ที.มหา.	ทีฆนิกาย มหาวรรค
ที.ปา	ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค
	ทีฆนิกายมีอรรถกถาชื่อ สุมังคลวิลาสินี
ม.ฌ.	มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์
ม.ม.	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์
ม.อุ.	มัชฌิมนิกาย อุปปัณณาสก์
	มัชฌิมนิกายมีอรรถกถาชื่อ ปปัญจสุทนี

ส.ส.	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค		
ส.นิ.	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค		
ส.ข.	สังยุตตนิกาย	ขันธวรรค		
ส.สพ.	สังยุตตนิกาย	สพายนวรรค		
ส.มหา.	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค		
อง.เอกก.	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	อง.สตุตก.	อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต
อง.ทุก.	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	อง.อฏฐก.	อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต
อง.ติก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	อง.นวก.	อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต
อง.จตุกก.	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	อง.ทสก.	อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต
อง.ปญจก.	อังคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	อง.เอกาทสก.	อังคุตตรนิกาย เอกาทสกนิบาต
อง.ฉก.	อังคุตตรนิกาย	ฉกนิบาต		
ข.ข.	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	ข.เถรี.	ขุททกนิกาย เถรีคาถา
ข.ธ.	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	ข.ชา.	ขุททกนิกาย ชาดก
ข.อุ.	ขุททกนิกาย	อุทาน	ข.ม.	ขุททกนิกาย มหานิเทศ
ข.อิติ.	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	ข.จุฬ.	ขุททกนิกาย จุฬนิเทศ
ข.สุ.	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	ข.ป.	ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค
ข.วิ.	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	ข.อป.	ขุททกนิกาย อปทาน
ข.เป.	ขุททกนิกาย	เปตวัตถุ	ข.พุทธ.	ขุททกนิกาย พุทธวงศ์
ข.เถร.	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	ข.จรียา	ขุททกนิกาย จรียาปิฎก

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.ส.	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	บางแห่งใช้ชื่อย่อเป็น อภิ.ธ.
อภิ.วิ.	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	
อภิ.ธ.	อภิธรรมปิฎก	ชาตุกถา	
อภิ.ป.	อภิธรรมปิฎก	บุคคลบัญญัติ	
อภิ.ก.	อภิธรรมปิฎก	กถาวัตถุ	
อภิ.ย.	อภิธรรมปิฎก	ยมก	
อภิ.ป.	อภิธรรมปิฎก	ปฏฐาน	

คัมภีร์อรรถกถาอื่น ๆ

วิสุทฺธิ.	วิสุทฺธิมรรค
มิลินฺท.	มิลินทปัญหา
เนตฺติ.	เนตติปกรณ์

คัมภีร์ฎีกา

มฺกคฺล.	มํกคัลลททีปนี
วชิร.	วชิรพุทฺธิ
สํารตฺถ.	สํารตถทีปนี
วิมตฺติ.	วิมตฺติวโนทนี
กํงฺขา.ฎี.	กํงฺขาวิตฺตธนีฎีกา
กํงฺขา.นวฎี.	กํงฺขาวิตฺตธนีอภินวฎีกา
ที.ฎี.	ทีฆนิกาย ฎีกา
สี.ฎี.	สีลขันธ์วรรค อภินวฎีกา
ม.ฎี.	มัชฌิมนิกาย ฎีกา
ลํ.ฎี.	ลํยุตฺตนิกาย ฎีกา
อํ.ฎี.	อํงคฺตตรนิกาย ฎีกา
วิสุทฺธิ.ฎีกา	วิสุทฺธิมรรค มหาฎีกา (ปรมัตถมัญจุสา)
มณิสมญฺช.	มณิสารมัญจุสา
ขุทฺท.ฎี.	ขุทฺทลิกขาฎีกา

สารบัญ

คำนำ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์

	หน้า
บทที่ ๑ กามภูมิ.....	2- 220
บทที่ ๑.๑. อบายภูมิ ๔	8 - 140
ความหมายของอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก.....	11
ประเภทของอบายภูมิ.....	12
บทที่ ๑.๑.๑. นิริยภูมิ.....	15-55
ภาพที่ตั้งโครงสร้างนิริยภูมิทั้งหมด.....	16
๑.๑. มหานรก	16
ความหมาย ที่ตั้ง สภาพแวดล้อม.....	17
โทษของการกระทำที่นำไปมหานรก และทุกข์ในมหานรก.....	19
รายละเอียดมหานรก ๘ ชุม.....	22
กรณีศึกษาเรื่องมหานรกจากโรงเรียนอนุบาลฝันในฝันวิทยา.....	30
๑.๒. อุสสทนรก (ชุมบริวารใหญ่เขตใน)	32
รายละเอียดอุสสทนรก ๔ ชุม.....	33
๑.๓. ยมโลกนรก (ชุมบริวารเล็กเขตนอก)	37
ก. การเดินทางไปยมโลก.....	38
ข. ลักษณะทางกายภาพของยมโลก.....	39
ค. เจ้าหน้าที่ในยมโลก.....	42
ง. การพิพากษาบุญบาป.....	43
จ. ที่ตั้งและจำนวนยมโลก.....	45

จ. รายละเอียดของยมโลกแต่ละขุม.....	46
๑.๔. โลกกันตนรก.....	52
สรุปย่อช่วยจำเกี่ยวกับนรกภูมิ.....	55
บทที่ ๑.๑.๒ เปรตภูมิ.....	57-82
๒.๑. ความหมาย.. ๒.๒. สถานที่ตั้งของภพเปรต.....	58
๒.๓. ชนิดของเปรต.. ๒.๔. รายละเอียดเปรต ๑๒ จำพวก.....	62
๒.๕. กรณีศึกษาเรื่องเปรตในพระไตรปิฎก.....	71
๒.๖. เปรตที่รับส่วนบุญได้.....	77
๒.๗. กรรมที่ทำให้เป็นเปรต.....	80
๒.๘. สรุปสาระสำคัญในปิตติวิสัยภูมิ.....	82
บทที่ ๑.๑.๓ อสุรกายภูมิ.....	83-89
๓.๑. ความหมาย	84
๓.๒. ที่ตั้ง.....	86
๓.๓. ลักษณะความเป็นอยู่.....	87
๓.๔. เหตุที่ทำให้เกิดเป็นอสุรกาย.....	88
๓.๕. ความแตกต่างระหว่างเปรตกับอสุรกาย.....	88
บทที่ ๑.๑.๔ ดิรัจฉานภูมิ.....	90-116
๔.๑. - ๔.๓. ที่ตั้ง / ความเป็นอยู่ / ประเภทของดิรัจฉาน.....	92
๔.๔. เหตุที่ทำให้เกิดเป็นดิรัจฉาน.....	94
๔.๕. ตัวอย่างสัตว์ทิพย์ในคัมภีร์พุทธศาสนา.....	97
๑. พญานาค.....	97
คาถาป้องกัน.....	103
๒. พระยาครุฑ.....	107
๓. กิณนรี.....	109

๔. นกหัสดีลิงค์.....	110
๕. ลีหะ ๖ ประเภท.....	111
บทที่ ๑.๑.๕. ภูมิไกล่ตัวนารู.....	117-139
๑. ภูต ผี ปีศาจ.....	117
๒. นางไม้ นายไม้ นางตะเคียน.....	123
๓. กุมารทอง ลูกกรอก.....	126
๔. ลูกกรอกสัตว์ และสัตว์ลักษณะประหลาด.....	132
๕. วิธีปลดปล่อยกุมารทอง.....	133
๖. พิธีอัญเชิญเครื่องรางของขลังออกไป.....	136
๗. ประโยชน์และผลเสียที่อาจารย์วิทยากรได้รับ.....	136
๘. ผลเสียของการเลี้ยงกุมารทอง.....	137
๙. หาที่พึ่งที่แท้จริงดีกว่า.....	138
บทที่ ๑.๒. กามสูตรภูมิ ๗	140-219
บทที่ ๑.๒.๑. มนุสสภูมิ.....	143-165
๑.- ๒. ความหมายและที่ตั้งมนุสสภูมิ ๔.....	145
ลักษณะมนุษย์ในทวีปทั้ง ๔.....	148
๓. ชมพูทวีปเป็นโลกความแตกต่าง.....	156
๔. เหตุที่ทำให้เกิดเป็นมนุษย์.....	158
๕. ชมพูทวีปเป็นกรรมภูมิ.....	160
คนเกิดมารับกรรมจริงไหม.....	161
บทที่ ๑.๒.๒. เทวภูมิ ๖.....	166-220
๑. ความหมาย ๒. ที่ตั้งของเทวภูมิ.....	168
๓. การอุบัติและการจุติของชาวสวรรค์.....	170
๔. เหตุให้ได้นามของชาวสวรรค์.....	173

๕. ลำดับชั้นการทำความดีของมนุษย์.....	174
๖. ลักษณะการทำบุญที่ทำให้เกิดบนสวรรค์แต่ละชั้น.....	175
๗. ปฏิบัติเพื่อเดินทางไปสู่สวรรค์.....	177
๘. ความหมายและรายละเอียดสวรรค์แต่ละชั้น.....	178
๑. จาตุมหาราชิกาเทวภูมิ.....	178
๑.๑. ความหมาย ๑.๒. ที่ตั้งของจาตุมหาราชิกาเทวภูมิ....	178
นารีผล หรือมัทกรีผล.....	181
๑.๓. อายุขัย ๑.๔ การอุปบัติและการบริโภคมกาม.....	184
๑.๕. การปกครองของสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา.....	185
๒. ดาวดึงส์เทวภูมิ.....	189
๒.๑. ความหมาย ๒.๒. ที่ตั้งของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์.....	189
๒.๓. อายุขัย ๒.๔.การอุปบัติและการบริโภคมกาม.....	193
๒.๕. สังคมครองรักครองเรือน.....	193
๒.๖. ธรรมเนียมต้อนรับสมาชิกใหม่ของชาวสวรรค์.....	196
๒.๗. กิจกรรมของเหล่าเทวดาในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ.....	199
๓. ยามาเทวภูมิ.....	203
๓.๑. ความหมาย ๓.๒. ที่ตั้งของสวรรค์ชั้นยามา.....	203
๓.๓. การอุปบัติ การบริโภคมกาม ๓.๔. อายุขัย.....	204
๔. ดุสิตาเทวภูมิ.....	205
๔.๑. ความหมาย ๔.๒. ที่ตั้งของสวรรค์ชั้นดุสิต.....	205
๔.๓. การกำเนิดและการบริโภคมกาม ๔.๔. อายุขัย.....	208-209
๔.๕. เหตุที่สวรรค์ชั้นดุสิตเป็นศูนย์รวมผู้รู้.....	210
๕. นิมมานรดีเทวภูมิ.....	211

๕.๑. ความหมาย ๕.๒. ที่ตั้งสวรรค์ชั้นนิมมานรดี.....	211
๕.๓. การปฏิบัติ การบริโภคมกาม ๕.๔. อายุขัย.....	212
๖. ปรมิตตวสวัตดีเทวภูมิ.....	214
๖.๑. ความหมาย ๖.๒. ที่ตั้งสวรรค์.....	214-215
๖.๓. การปฏิบัติ การบริโภคมกาม ๖.๔. อายุขัย.....	217
บทสรุปเรื่องเทวภูมิ.....	218
บทที่ ๒ พรหมภูมิ.....	220- 248
ความหมายของคำว่า พรหม พรหมภูมิ.....	221
๒.๑. รูปาวจรภูมิ.....	224
๑. ความหมายของ รูปาวจรภูมิ , รูปพรหม.....	224
๒. สถานที่ตั้งของรูปาวจรภูมิ.....	225
๓. ระดับฌานจิตของรูปพรหม.....	226
สุทธาวาสภูมิ ๕.....	231
ตารางแสดงอายุของรูปพรหมแต่ละชั้น.....	236
๒.๒. อรูปาวจรภูมิ.....	237
๑. ความหมายของ อรูปาวจรภูมิ, อรูปพรหม.....	237
๒. สถานที่ตั้ง ๓. ระดับชั้นของอรูปภูมิ, อรูปพรหม.....	238-239
๔. บทวิเคราะห์อรูปภูมิ.....	241
หลักฐานเกี่ยวกับพรหม.....	247

บรรณานุกรม ภูมิวิทยา ๒

พระญาณธชะ (แลดีสยาตอ) . **อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถที่ปณี**. แปลโดย พระคันธ-

สาราภิวงศ์กรุงเทพฯ : ไทยรายวัน กราฟฟิค เพลท, ครั้งที่ 1 มกราคม 2546

ขุนสรพกิจโกศล , ผู้รวบรวม. **คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ปริจเฉทที่ ๕ วิถีมุตตสังคหวิภาค**

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ครั้งที่ 4 มิถุนายน 2534

บุญมี เมธางกูร และบุษกร เมธางกูร , ผู้รวบรวม. **คู่มือการศึกษาพระอภิธัมมัตถสังคหะ**

ปริจเฉทที่ ๕ ตอนที่ ๑ วิถีมุตตสังคหวิภาค กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง,

ครั้งที่ 1 มิถุนายน 2545

ทวี ผลสมภพ, ผู้เรียบเรียง. **ปรัชญาอภิธรรม** กรุงเทพฯ : กิ่งจันทร์การพิมพ์. มหาวิทยาลัย

รามคำแหง คณะมนุษยศาสตร์. 20 มิถุนายน 2526